

# Човешкият фактор в управлението

## **СЪДЪРЖАНИЕ**

### **ВЪВЕДЕНИЕ**

От началото на новото хилядолетие се утвърждават нови виждания за световния ред и за Европа, свързани с процесите на глобализация, регионална интеграция, свободно движение на капитали и печалби. В редица страни в света се прие либералният модел за икономическо развитие, свързан и с приватизация на социалните дейности, оттегляне на държавата от активна социална политика и социална защита. Друга част от страните, повечето от държавите членки на Европейския съюз (ЕС) и общността като цяло осъществяват стратегии и политики за икономическо развитие в условията на социална сигурност, издигат идеята за утвърждаване на социална политика в полза на икономическото развитие.

Диамично развиващите се процеси на глобализация и интеграция в областта на икономиката продължават да се съпътстват от бедност и безработица, задълбочаващи се различия между бедни и богати, от труден достъп до образование, работа и социална сигурност на огромно количество от хора. Значителен човешки потенциал остава неизползван за развитие на икономиката и увеличаване на доходите. За много хора достъпът до нарастващите богатства, до финансови ресурси и трудови и социални права остава ограничен. Така трудно се оправдават социалните очаквания от глобализацията и интеграцията.

Глобализацията, интеграцията и икономическият растеж, основани сега изключително на конкуренцията и новите технологии, би следвало да имат своите социални измерения: да увеличават заетостта и доходите, да използват по-пълно възможностите на човешкия потенциал, да осигуряват широк достъп до икономически и социални ресурси, да намаляват, а не да увеличават пропастта между бедни и богати – в света, Европа и всяка отделна страна

Променят се концепциите за икономическо развитие. Приетата от Европейския съвет (ЕС) стратегия и модел за икономическо и социално развитие в Лисабон (март 2000 г.) е една нова концепция за развитието на обединена Европа. Икономиката на 21 век, новата икономика, е икономика, основана на знанието, инвестирано в нови технологии на производство и управление, във високо образование и професионална квалификация на работещите. Икономическият растеж се предопределя от тези

инвестиции, от конкуренцията за тяхното по-ефективно използване и развитие. Стабилният икономически растеж се приема като естествена основа за постигане на социална сигурност и развитие, за социална кохезия на обществото.

Европейският съвет от Лисабон (март 2000 г.) постави стратегическата цел за ЕС да развие икономика на знанието, най-конкурентоспособна и най-динамична в света, способна за траен икономически растеж, съпроводен от количествено и качествено подобряване на заетостта и насочен към по-голяма социална кохезия. В приетите документи на Съвета се акцентира, че преходът към икономиката на знанието трябва да се направи на основата на европейския социален модел с неговите много развити режими на социална защита. Подчертано беше, че човешките ресурси са най-важният коз на Европа и трябва да бъдат в центъра на политиката на Съюза.

Инвестициите в човешки ресурси и осъществяването на активна и динамична социална държава се счита, че ще придадат капитално значение за мястото на Европа в икономиката на знанието, ще направят така, че тази нова икономика да не утежни съществуващите социални проблеми, каквито са безработицата, социалното изключване и бедността.

Науката за управление на човешките ресурси бележи бурно развитие след средата на 20-ти век и особено в последните двадесетина години. Един паралел между научните достижения до към средата на миналия век и настоящите достижения относно мястото и ролята на човешкия фактор, подходите и механизмите за въздействие върху хората в организациите, показва плодотворно извървян път на осмисляне и разработване на тази материя при водеща теза за “признание на човека като най-ценен актив на всяка организация и съответно – възможен носител на трайно авангардно конкурентно предимство на организацията”.

# **ГЛАВА 1 РОЛЯ НА ЧОВЕШКИЯ ФАКТОР В РАЗВИТИЕТО НА ПРЕДПРИЯТИЕТО.**

## **1.1. Значение на човешкият фактор в развитието на съвременна икономика в България.**

Населението е смисъл на икономическото развитие, но самото то – със своята численост и особено състав, предопределя възможностите за това развитие. То съдържа потенциала за своето възпроизводство, но и потенциали за развитие на производството в качеството му на потребител и на основен ресурс за производството.

Населението със своите доходи и спестявания предопределя производството, растежа на икономиката, а от там и заетостта и демографското си поведение. Количествени и структурни ограничения в развитието на човешките ресурси на страната. В отличие от световната тенденция на сравнително ускорено нарастване на населението за България е характерна обратна тенденция: спиране нарастването и процес на намаляване, стартирал през 1989 г. и ускорил се значително през 90 те години. В развитието на населението и неговото възпроизводство са налице ниски равнища на раждаемост, ускорено стареене и висока емиграция. Всички те ограничават количеството на човешкия фактор и водят до структурни промени, които увеличават икономическата тежест на заетите и зависимостта на нетрудоспособното население.

При равни други условия това води и до бъдещи ограничения в икономическото развитие, предлагането на труд и качеството на човешките ресурси. Едно от най-значителните демографски предизвикателства пред стопанството е стареенето на населението, което изисква в определена степен преструктуриране на икономиката и промяна в политиките за заетост и за управление на човешките ресурси. Процесът на стареене на населението се задълбочава като пряка последица от „демографския преход“ в страната. Налице са и се очакват съществени структурни промени в дела на трите възрастови групи под, в и над трудоспособна възраст, на населението до 15, 15-60/64 г., над 65, но и над 80 години, което има пряко отражение върху икономическата и

социалната сфера. Очаква се дялът на населението в трудоспособна възраст да продължи да нараства до 2010 г. поради ефекта на многобройните поколения, родени непосредствено след Втората световна война.

След изчерпването на този ефект се очаква бърз спад на дела на трудоспособното население. Коефициентът на възрастова зависимост (население на възраст под 15 и над 65 години към населението между 15 и 64 години) за 2006 г. е 44,3 %<sup>1</sup>. Икономическите последици от стареенето на населението са в много направления. На първо място е влиянието върху пазара на труда и неговото ефективно функциониране: намалява количеството и качеството на труда; неблагоприятно е отражението и върху и неговата цена, а оттам – за конкурентоспособността, качеството и производителността на труда: образователно равнище; професионални компетенции и адаптивност към промените за стабилността на осигурителната система. Само за по-малко от 20 г. отношението между младите (под 15 г.) и тези над 65 г. се очаква да се влоши с 18 процентни пункта (от 85,6 % на 67 % съгласно Прогнозата за населението на ООН, среден вариант). На второ място е негативното влияние на стареенето върху бюджета: на приходите от икономическа активност и разходите за социално подпомагане и демографска политика<sup>2</sup>.

Нарастващият брой и дял на възрастните хора (65+ г.) поставя сериозни предизвикателства пред социалноосигурителната система, системата за социално подпомагане и здравеопазването: за реформата в осигурителната система, за размера на осигурителните вноски и осигурителния доход и свързаните с тях доходи на бизнеса и населението, но и сигурността за развитието на различните осигурителни системи и институции. Провежданата реформа в социалното осигуряване от средата на 90-те години повиши в дългосрочен план сигурността по отношение на пенсиите и другите осигурителни плащания, но натовари с осигурителни вноски официалните участници в осигуряването: бизнеса и наетите. Развитието на професионалните и универсалните осигурителни фондове и на доброволното осигуряване позволи

---

<sup>1</sup> Статистически справочник, НСИ, С., 2007, с. 10-11.

<sup>2</sup> К. Владимирова, Демографско развитие: Стратегии, политики и програми, УИ "Стопанство", С., 2007, с.11-60

да се акумулират значителни инвестиционни ресурси, които се използват за развитие на икономиката. Развитието на институциите на публичното и частното осигуряване и на други, свързани с тях институции, на свой ред създаде много работни места в страната, които изискват главно квалифициран труд и осигуряват стабилна заетост и сравнително високо заплащане на труда.

Досега стареенето на населението не се отразяваше на практика на дела на трудоспособното население и това имаше своята цена. До средата на това столетие последствията от стареенето ще бъдат значителни преди всичко за трудоспособното население на страната: намаляване значително на броя му, но и на дела му в общия брой на населението. Значително нараства и населението в най-високите възрастови групи, което е силно зависимо и се нуждае от повече здравни и социални грижи.

Едно от големите предизвикателства пред икономиката на 21 век е, че тя трябва, от една страна, да се приспособи към предопределеното от 20 век развитие на населението, и, от друга – да постигне промяна в негативните демографски тенденции.

Нито една стратегия и политика за демографско развитие не може да преодолее намаляващия брой на населението в трудоспособна възраст през следващите 2-3 десетилетия. Населението, което ще бъде трудоспособно през следващите двадесет години, е вече родено. Неговият брой може в определени граници да се промени от процесите и политиките по отношение на имиграцията и смъртността, т.е. от икономическата и социалната политика.

Предопределено е и в значителната степен не само количеството, но и качеството на работната сила – тя е завършила основната си подготовка или е в процес на обучение. Може ли тук да настъпят съществени промени, т.е. какви са възможностите на политиките на образованието и продължаващото обучение? Засега не особено значителни, а част от тях и с въздействие в обратна насока: запазване на сравнително висок дял на отпадащите от образователната система и дори на невключващите се в нея; влошаване на качеството на подготовка на обучаващите се във всички степени на образователната система; много ниско равнище на обучение на възрастните и слабо развита система за непрекъснато